

ADEMİN CENNETTEN YERYÜZÜNE İNİŞİ

İbrahim GÖRENER
Doç. Dr., Erciyes Ü. İlahiyat F.
gorener@erciyes.edu.tr

Kur'an'da farklı surelerde Adem (as) hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler kimi yerde özetle verilmiştir, kimi yerde ise ayrıntılıdır. Yine, verilen bilgilerin bir kısmında Adem yaratılmadan önceki safha anlatılır (Allah'ın onu yaratmayı dilemesi, meleklerle söylemesi vs.); bir kısmında, yaratıldıktan hemen sonra başına gelen ilk olaylar (melekler ve İblis ile karşılaşması) anlatılır; diğer bir kısmında da Cennette bulunuşu, yasak meyveden yemesi, tövbesi ve yeryüzüne indirilişi zikredilir. Anlatılan bu olayların hepsi de ayrı birer sahneyi gözler önüne sererler ve farklı nüansları ve hikmetleri içlerinde barındırırlar. Kimi tefsirlerde bu süreç yorumlanırken -belki biraz da israiliyatın etkisiyle- Hz. Adem ve meleklerle dair sakıncalı sonuçlar çıkarılmış veya aksine böyle bir sonuca ulaşma endişesinden dolayı olaylar daha nesnelleştirilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan, meleklerin masumiyeti (ve Adem'in yeryüzünde halife olmasıyla ilgili meleklerin sorusunun bu masumiyeti zedelememesi), Cennetin mükafat yeri olması (orada yasağın ve sınamanın ne anlama geldiği), tövbelerin kabul edilmesi durumunda ne beklenebileceği (tövbesi kabul edilen Adem'in niçin cennette bırakılmayıp yeryüzüne indirildiği), babanın günahını oğulların çekmemesi (Adem ve eşinin yeryüzüne indirilmesi Cennetteki o suçun cezası ise, Adem'in zürriyetinin aynı cezayı niçin çektiği) gibi konular açısından tefsirlerdeki yorumların yeniden değerlendirilmesi kanaati bizde hasıl olmuştur.

İfade ettiğimiz gibi bu konular Kur'an'da birçok yerde anlatılmaktadır. Yazımızda, Hz. Adem yaratılmadan önce Allah ile melekler arasında geçen sözler; yaratıldıktan sonra kendisine öğretilen isimler; Cennette bulunmasının amacı ve yeryüzüne indiriliş sahnelerinin yorumlanması bağlamında karşılaştığımız problemler ele alınacağından, bütün bu konuları birlikte içeren Bakara suresi 30-39. ayetler çerçevesinde konu takip edilecek, diğer ayetlere gerektiğinde müracaat edilecektir.

Sureler Kur'an'ın, kendi içerisinde bir bütünlüğe ve özelliğe sahip bölümleridir. Ele alınacak bir sure içerisindeki bir bölümün sure bütünlüğü ile de bir bağlantısı olduğu düşünülmesi ve araştırılmasıdır. Bakara suresi Kur'an'da 286 ayetten müteşekkil

en büyük suredir. Bu çalışmada 30-39. ayetleri ele alacağımızdan, bu 10 ayetlik parça, surenin ilk bölümlerine rastlamaktadır. Surenin önceki ayetlerinde hangi konuların ele alındığını hatırlamamız, bu ayetlerin bağlamını sunması açısından gereklidir. Bakara suresinin ilk 29 ayetinde, Kur'an'ın kendisine güvenerek hükümlerine sığınanlar için yol gösterici bir kitap olduğu ifade edilmekte; ona inanan ve inanmayan insanların davranışları anlatılmaktadır. Bir de inanmadığı halde inandık diyen münafıklara atıfta bulunularak onların yeryüzünde *bozgunculuk yapan* grup olduğu ifade edilmektedir. Buna göre yeryüzündeki insanların bir kısmı hidayete ermiş, bunun karşısında olan diğer kısmı ise inkar ederek şeytanın dostluğunu tercih etmiştir. Surede hidayet yolunu benimseyenlere *Cennet'in bir mükafat olarak* verileceği bildirilmiş, Allah'ın kudreti ve verdiği nimetler hatırlanmıştır. Allah, Adem üzerinden insanın zafiyetlerini, dostunun ve düşmanının kim olduğunu öğretmiş, kurtulma yollarını göstermiştir. Bunun en çarpıcı örneği Hz. Adem'in *imtihan yeri olan dünyaya* gelmeden önce başına gelenlerdir. Allah'a sığınma bilincini taşıma veya Allah'a isyan etme kabiliyetinin insanın özünde olduğunun ifade edileceği 30-39. ayetlerin –bu yazımızda yapılacak yorumlar çerçevesinde oluşturulacak- meali şöyledir:

Rabbin meleklerle (gelecekte zuhur edecek bir olayın bilgisini/gayb bilgisini vererek): “Ben yeryüzünde bir *halife* tayin edeceğim, (Adem'i yeryüzünde halife yapacağım)” demişti. (Melekler hayretle ve merakla, kendilerine verilen bilgiden de destek alarak): “Orada *bozgunculuk yapacak*, kan dökecek birisini mi tayin edeceksin? İşte biz Seni övmekten hiçbir an geri durmuyor ve Senin yüceliğini itiraf ediyoruz!?” dediler. (Allah onlara): Ben sizin bilmediklerinizi de bilirim.” diye seslendi. (Onların bilmedikleri şeylerin de var olduğunu, onlara her şeyi öğretmediğini göstermek için) Adem'e (görüp idrak edebileceği ve bir ismi olan) her şeyin isimlerini öğretti, sonra meleklerle o şeyleri gösterip: “Haydi, bilebiliyorsanız bunların isimlerini bana söyleyin.” dedi. Melekler (gayb değil hazırda da bilmedikleri şeylerin var olduğunun farkına vardılar ve bu yeni bilgi seviyesinden dolayı Allah'a hamd ederek): “Ey Rabbimiz, Sen çok yücesin! (Öğrendik ki) Senin bize öğrettiğinden başka bildiğimiz yoktur. Şüphesiz Sen her şeyi bilensin, hükümlerinin da sınırsızdır.” dediler. (Allah Adem'e): “Ey Adem, bunların isimlerini onlara sen söyle.” dedi. Bunun üzerine (Adem) onların isimlerini meleklerle söyleyince (Allah): “Ben, göklerde ve yeryüzünde sizin bilmediklerinizi de bilirim, sizin (söz ve fiillerinizle) açığa koyduklarınızı ve içinde gizlediklerinizi de bilirim, dememiş miydim size!? dedi.

Biz meleklerle: “Adem'e secde edin” demiştik, hepsi de derhal secdeye kapan-dılar; (Meleklerin arasında duran) İblis hariç. O secde etmemekt direndi, kendini üstün gördü ve bundan dolayı Allah'ın emrindeki hikmeti yok sayarak

inkarcılardan oldu.

(Asıl yaratılış gayesi yeryüzünde halifelik olan) Adem'e (yeryüzüne inmeden önce dostunu-düşmanını ve kendi zafiyetlerini öğretmemiz için): "Ey Adem, eşinle birlikte Cennette kalın, orada dilediğiniz rızıktan istediğiniz kadar yiyin, ama şu ağaca (faydalanmak amacıyla) yaklaşmayın, yoksa kendinize yazık etmiş olursunuz!" dedik (ve hem şeytana verdiğimiz ruhsatı, hem kendi zayıflığını ve hem de kurtuluş yollarını öğrenmesini istedik). Derken şeytan onları yanlış yere sevk ederek hataya düşürdü, içinde buldukları o huzurlu ortamdan çıkarılmalarına sebep oldu. (Cennetteki süresini tamamlayan Adem'le eşine): "Şeytanla siz birbirinize düşman olarak (yeryüzüne) *inin*. Artık siz yeryüzünde yerleşecek, dilediğimiz bir süreye kadar oradan geçineceksiniz." dedik. (Cennette iken Allah'ın emrini unutan ve büyük pişmanlık duyan) Adem, Rabbinden birtakım kelimeler aldı (ve böylece Rabbine nasıl yalvaracağını öğrenerek O'na dua etti.) Bunun üzerine Allah onun tövbesini kabul etti. Doğrusu Allah, tövbeyi hep kabul edendir, sonsuz rahmet sahibidir. (Böylece onlara:) "Hepiniz oradan (yeryüzüne) *inin*; (orada) Benim gönderdiğim bir hidayet rehberi size geldiğinde, hangileriniz benim bu hidâyet rehberime uyarsa artık onlar için korkulacak bir şey yoktur ve onlar hiç üzüntüye de düşmeyeceklerdir. Fakat, inkar edip ayetlerimizi yalanlayanlar ise sonsuza kadar kalacakları cehennemi hak etmiş kişilerdir.

Bu ayet grubunun sonuna kadar ağırlığını hissettiren halife kavramını inceleyerek konuya başlayacağız. Adem'in Cennette yaşadıklarının halifelik kavramının anlaşılmasıyla ilişkili olduğunu düşünmekteyiz.

Halife Kavramı

Halife, sözlük anlamı itibariyle *birinin yerine geçmek, ardından gelmek* anlamına gelmektedir.¹ Ragıp da *hilafetin niyabet* anlamına geldiğini söyler. O, ilgili ayetleri yorumlarken, Allah'ın, dostlarını yeryüzünde halife olarak bırakması şeklinde izah getirmektedir.² Bu kavram çok değişik şekillerde yorumlanmıştır. Bakara suresindeki ilgili ayette geçen halifenin kim olduğu konusunda yapılan yorumları İbn Atiyye şu şekilde özetlemektedir:

a) İbn Abbas'a göre: Yeryüzünde Adem'den önce cinler vardı. Bozgunculuk çıkardılar ve kan döktüler. Allah da meleklerden bir grubu onlara göndererek helak etti. Adem'i ve neslini onlara *halife* yaptı.

b) Hasen'e göre: Allah ademoğullarını *halife* olarak isimlendirdi, çünkü onların her bir nesli bir öncekinin yerine geçmektedir.

¹ Muhammed Murtaza Zebidi, *Tacu'l-Arûs*, Kuveyt 1994, XXIII/244-246.

² Ragıp el-İsfehâni, *Müfredat*, "h-l-f" maddesi, İstanbul 1986, 223.

c) Kadı Ebu Muhammed Abdülhakk'a (İbn Atiyye'nin kendisi) göre: Ayette geçen halife, hem yerine geçene, hem de yerine geçilene işaret edebilir.

d) İbn Mes'ud'a göre: Adem ve daha sonra onun makamına geçecek kişiler Allah'ın kullarına hakkaniyetle ve O'nun emirlerine uygun olarak hükümde bulunmak üzere Allah'ın halifesidirler.³ İbn Aşur burada "Allah'ın halifesi" anlamının mecazî olduğunu söylemektedir. Zira kelimenin açık anlamını Allah hakkında kullanmak söz konusu olamaz.⁴

Müfessirler, insanların hangi konularda halifelik edeceğinin üzerinde de durmuş, onların hak ve adaletle hüküm veya yeryüzünü imar konusunda halife olduklarını söylemişlerdir.⁵

Allah yaptığı şeylerden asla sorguya çekilmez ve yapacağı şeyi kimseye bildirme durumunda değildir. Buna rağmen O, yeryüzünde bir *halife* tayin edeceğini meleklerle söylemektedir. Allah'ın insanı yeryüzünde halife yapacağını meleklerle söylemesinin ne anlam taşıdığı sorusu da bu açıdan önem taşımaktadır. Allah'ın bu bildirmesinde bir hikmet olmalıdır. Bu konuyla ilgili olarak Süddî'den nakledilen bir rivayette bu bildirim bir "istişare"⁶ şeklinde izah edilmiştir. İstişare teriminin çağrıştırdığı manalar düşünülürse böyle bir yorumu Allah hakkında yaparken daha dikkatli olmak gerektir. Nitekim bu hassasiyeti gören kimi yorumcular, bu sözün gerekçesini "istişare etmek" şeklinde değil de "kullarına bir işe başlamadan önce istişare etmeleri gerektiğini öğretmek"⁷ tarzında açıklamışlardır. Bu konuyla ilgili olarak Ebu'l-Ferec el-Cevzî'nin tefsirinde geniş bir özet bulmaktayız. Ebu'l-Ferec'in nakline göre Allah'ın meleklerle bunu bildirmesiyle ilgili olarak sayılabilecek muhtemel sebepler şunlardır:

a) Birinci ihtimal, Allah, İblis'in içinde taşıdığı kibri meleklerle göstermek ve ilminde mevcut olan başka şeyleri bildirmek istemiştir. Oysa İblis kibrini ortaya koymamış olsaydı bile meleklerin burada öğrenecekleri nice şeyler vardı. İblis'in kibrinin açığa çıkarılması

³ Ebu Muhammed Abdül-Hakk İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz*, thk: Abdusselam Abdussani Muhammed, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001, I, 117; Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, Dımaşk: el-Mektebetu'l-İslamî, 1965, I, 60; Muhammed Cemaluddin el-Kasimî, *Mehasinu't-Te'vil*, Tashih, tahrir ve talik: Muhammed Fuad Abdalbaki, Kahire: Daru'l-Hayati'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1957, II, 94-95.

⁴ Muhammed Tahir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984, I, 398.

⁵ Muhammed b. Yusuf Ebu Hayyan el-Endelusi, *el-Bahru'l-Muhîr*, thk: Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993, I, 289.

⁶ Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razi b. Ebi Hatim, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk: Esad Muhammed Tayyib, Riyad, 1997, I, 76.

⁷ Carullah ebi'l-Kasim Mahmud b. Ömer Zemahşeri, *Keşşaf*, thk: Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz, Riyad 1998, I, 252; bkz: Fahrüddin b. Ziyauddin Umar Muhammed er-Razi, *Mefatihul-Gayb*, Daru'l-Fikr: Beyrut 1981, II, 181.

gerekeceği bu bakımdan çok da güçlü gözükmemektedir.

b) Diğer bir ihtimale göre, Allah melekleri itaatleri konusunda imtihan etmeyi murat etmiştir. Halbuki meleklerin, yaratılışları gereği Allah'a itaatten çıkma ihtimalleri bulunmadığına göre bunun imtihana konu edilmesi düşüncesi birçok sakıncayı bünyesinde taşımaktadır.

c) Başka bir izah tarzına göre, Allah cehennemi yaratınca melekler korkmuş, onu kimin için yarattığını sormuştur. Allah, kendisine isyan edenler için yarattığını söylemiştir. Melekler bu defa, kendilerinden başka yaratıkların varlığından habersiz oldukları için içlerinde bir isyan olabileceğinden korkmuş, Allah da yeryüzünde bir halife tayin edeceğini bildirmiştir. Bu izahta meleklerin Cehennemden korkmaları düşüncesi, ne ile izah edilebilir? Kendilerinin Cehennem hak etmeleriyle mi, Allah'ın onları sebepsiz yere oraya koyabileceği anlayışıyla mı? Bu izahın da kabul edilmesi oldukça güçtür.

d) Diğer bir izahta, Allah meleklerin kendi bilgisini kuşatmaktan aciz olduklarını göstermek istediği ifade edilmiştir. Bu yaklaşımdan, meleklerin böyle bir gayretleri olduğu anlaşılabilir ki böyle bir düşünce melekler hakkında mümkün değildir.

e) Allah, daha var etmeden önce halifeliğini zikrederek Adem'in meleklerin gözünde büyümesini murat etmiştir şeklindeki yaklaşım da birçok sakıncayı barındırmaktadır. Melekler Allah'ın emrine derhal boyun eğerler. Önceden onların bu itaat için hazırlanmalarına bir ihtiyaç yoktur.

f) Ebu'l-Ferec'in naklettiği son yaklaşıma göre Allah onun yeryüzünde yerleşmesini takdir ettiğini meleklerle bildirmek istemiştir.⁸ Bu izah da zayıf kalmaktadır, çünkü ayette anlatılan birçok yönü ihmal etmektedir.

Fahrettin Razi, meleklerin, sorularına gelecek cevabı Allah'tan duymaları onların yararına olduğu için, Allah'ın bu sırrı meleklerle paylaştığını ifade ederek konuya bir başka nüans daha eklemektedir.⁹ Dolayısıyla Razi'ye göre Allah, meleklerin kendisine soru sormaları ve Allah'ın vereceği cevabı duymaları için böyle bir bilgiyi onlarla paylaşmaktadır. Bu yorumda da noksan olan bir taraf vardır: Melekler, ade-moğlunun yeryüzünde fitne çıkarıp kan dökeceği bilgisine ulaşmışlardı ve soruları bu çerçevedeydi. Allah ise onların sorularına: Öncelikle "Ben sizin bilmediklerinizi bilirim." şeklinde cevap vermektedir. Melekler bu cevap karşısında değil, Adem'in bildiği ama kendilerinin bilemedikleri kelimeler karşısında: "Senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimi yoktur." demişlerdir. Bu bakımdan konunun birçok yönü olduğu burada gözden kaçmamalıdır.

Bu tartışma çerçevesinde şunu söyleyebiliriz: Ayette çok açık olan ama gözden

⁸ Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, I, 59-60.

⁹ Fahrüddin er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, II, 181.

kaçan bir konu vardır; Allah meleklerle, yeryüzünde bir halife tayin etmeden önce bunu bildirmekte, yani gelecekte olacak bir olayın bilgisini (*gayb bilgisini*) onlara bahşetmektedir. Yani Allah meleklerle gayb bilgisinin bir kısmını vermektedir, ama melekler bu bilginin sınırlarını bilmemektedirler. Belki de bu bilgiyi anlamakta zorlanmaları sebebiyle böyle bir irade tecellisinin sebebini araştırmaktadırlar. Dolayısıyla, Allah'ın yeryüzünde bir halife tayin edeceğini bildirmesi üzerine melekler, bunun ne demek olduğunu sormamışlar, tam aksine bu halifenin tayin edilmesindeki hikmeti sormuşlar, bunu sorarken de gabya ait bu konularla ilgili olarak sahip oldukları bilgilerin olayın her yönünü gösterdiğini zannederek bu bilgi üzerine yorum yapmışlardır.

Meleklerin Adem yaratılmadan önce onunla ilgili bu bilgileri nereden almış olabilecekleri problemi müfessirleri oldukça meşgul etmiş, sonuçta her birisi farklı açılardan konuyu ele almışlardır.

Ayetten anladığımız kadarıyla meleklerin bildiği iki şey vardı. İnsanlar bozgunculuk çıkaracak ve kan dökecektir; Allah yeryüzünde nizamı sağlayacak birilerini tayin etmeyi murat etmektedir.¹⁰ Meleklerin bu bilgiyi nereden aldıklarına dair bir açıklama ilgili ayetlerde bulunmamaktadır. Müfessirlerin aktardıkları görüşlere göre melekler bu bilgiyi doğrudan Allah'ın bildirmesiyle öğrenmiş olabilirler. Ancak Allah, bu konudaki bilgilerin tamamını meleklerle bildirmemişti. Bu bakımdan melekler sadece bildikleri kadarıyla hükümde bulundular.¹¹

Müfessirlerin naklettiği diğer bir ihtimale göre onlar bu bilgiyi levh-i mahfuza yakın kimi meleklerin orada görmeleriyle elde etmişlerdir. İbn Kesir'in aktardığı ve makbul görmediği rivayete nazaran bu meleklerin bir gün içerisinde üç kez levh-i mahfuza bakma yetkileri vardı. Dolayısıyla Harut ve Marut'un da içinde bulunduğu bu grup melekler gaybî bilgileri buradan ediniyorlardı.¹²

Bir başka izaha göre ise melekler burada bir akıl yürütmede bulunmuşlardır: "Allah'ın yarattıkları içinde günah işleme kabiliyeti olmayan tek canlı meleklerdir. Buna göre insanlar melek olmayacaklarından bu türden suçlar işleyebilirler." Son bir yaklaşımda ise insanların daha önce yeryüzünde yaşadıkları düşünülen cinlerle mukayesesi vardır.¹³ Kasımî ise bu yaklaşımı benimsememektedir. Ona göre yeryüzünün ilk sakinleri insanoğludur.¹⁴

Meleklerin böyle bir bilgiye nasıl ulaştıkları konusunda bu kadar zorlanmanın gereksiz olduğu kanaatindeyiz. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Allah, meleklerle gele-

¹⁰ İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, 403.

¹¹ Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Kahire 2000, I, 337, 340-341.

¹² İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, I, 342.

¹³ Bu üç tür yaklaşıma dair ayrıca bkz: İbn Ebi Hatim, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, I, 77-78; Zemahşeri, *Keşşaf*, I, 252; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz*, I, 117.

¹⁴ el-Kasımî, *Mehasinu't-Te'vîl*, II, 96

cekte olacak bir olayı bildirdiğini bizlere söylemektedir. Bu bilginin neleri içerdiğini bilmiyoruz ama meleklerin “halife kimdir?” gibi bir soru yerine o halife olacak neslin fitne çıkarıp kan dökeceğini bir çırpıda söylemeleri, Allah’ın melekere yeryüzünde halife tayin edeceği bilgisini verirken o halifenin başına geleceklerden bir kısmını da verdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaten ayetin devamında meleklerin: “Senin bize bildirdiklerinden başka bir bilgimiz yoktur!” sözleri, Allah’a yönelttikleri soruda zikredilen bilgilerin kaynağı hakkında ipucu vermektedir.

Meleklerin Masumiyeti

Gelecekle ilgili bir bilgiye nasıl sahip oldukları probleminde belki daha ciddi ve cevaplanması mutlaka gerekli olan diğer bir konu, Allah’ın hükmü karşısında meleklerin -‘Orada *bozgunculuk yapacak*, kan dökecek birisini mi tayin edeceksin? İşte biz Seni övmekten hiçbir an geri durmuyor ve Senin yüceliğini itiraf ediyoruz!?’ - şeklinde karşılık vermeleri olgusudur. Zira meleklerin isyana kabiliyetleri olmayan günahsız varlıklar olduklarını biliyoruz. Allah’ın sözüne bu şekilde karşılık vermeleri bir itiraz şüphesi uyandırmaktadır. Bunun nasıl yorumlanabileceği sorusuyla ilgili olarak tefsirlerde şu farklı yaklaşımla karşılaşmaktayız.

a) Kimi müfessirler bunu meleklerin küçük bir bölümünün sorduğunu ve bu soruları karşılığında helak olduklarını söyleyerek problemi çözmek istemişlerdir. Örneğin İbn Ebi Hatim’in zikrettiği bir rivayete göre böyle soru soran melekler on bin civarındaydı, bir ateş ortaya çıkıp onları helak etmiştir.¹⁵ İbn Kesir ise bu rivayeti pek makbul görmemektedir.¹⁶

b) Diğer bir takım müfessirler meleklerin hikmeti araştırmalarının bu soruya onları sevk ettiğini düşünmektedirler. Böylece itaatsizlik ihtimalini meleklerden uzak tutmaktadırlar. İbn Kesir, meleklerin bu sorusunu bilgi edinme ve hikmeti arama sorusu olarak görmektedir.¹⁷ İbn Atiyye de, meleklerin bu soruyu böyle isyankar bir topluluğu Allah’ın yeryüzünde halife kalmasına şaşmaları sebebiyle sorduklarını; Allah’ın da onları tedib için “ben sizin bilmediklerinizi bilirim” şeklinde cevap verdiğini söylemektedir. Ona göre meleklerin bu sorularında “keşke yeryüzünde bizi halife kılsaydın, seni tesbih eder ve sana hamd ederdik.” anlamı da vardır.¹⁸ Ebu Hayyan bu çerçevede gerçekleşen tartışmaları tefsirinde özetlice vermektedir.¹⁹

c) Bir grup müfessir ise meleklerin masumiyetleri konusunda fazla hassasiyet göstermeyip onların da günah işleyebileceğini ileri sürmektedirler. Bunların başında Mutezile’nin önde gelen alimleri ve birçok fakih gelmektedir. Fahrettin Razi bu görüşte

¹⁵ İbn Ebi Hatim, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm*, I, 78.

¹⁶ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm*, I, 342.

¹⁷ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azîm*, I, 337, 343.

¹⁸ İbn Atiyye, *el-Muharreru’l-Veciz*, I, 118.

¹⁹ Ebu Hayyan, *el-Bahru’l-Muhît*, I, 292.

olanların delillerini ve onlara karşı kendi düşüncesini ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.²⁰ Bu gruba dahil edebileceğimiz bir dizi açıklamaya göre de yeryüzündeki cinleri oradan çıkarıp yerine geçen melekler, insanların oraya halife olmasından hoşlanmamışlardı. Çünkü onların kulluk görevleri diğer meleklerle göre daha azdı. Bu itirazın sebebi de bu olarak gösterilmektedir.²¹

d) Tasavvufi düşünce içerisinde yer alan kimi yazarlar da meleklerin masumiyeti konusunda çok hassasiyet göstermemişlerdir. Örneğin Sofyalı Bâli Efendi (960/1553), meleklerin ayette geçen itiraz yollu sözleriyle bizzat kendilerinin fesatçılığa düştüğünü, hatta itaat sınırının dışına çıktıklarını, bunun sonucu olarak da yeryüzü mülkünün onların elinden alındığını ifade edebilmiştir.²² Nahcivanî de bu ayetleri tefsir ederken, “Sen bize danıştıktan sonra dünyada fitne-fesat çıkaracak kişiler yaratmana rıza mı göstereceğiz?”²³ tarzında bir açıklama getirmektedir. Alusî ise aynı ayetin yorumunda, meleklerin bu sorusunun inkarî bir soru değil, hikmeti araştırmak için yapılan bir soru olduğunu bildirmektedir.²⁴

Bursevî de bu konuyu açıklarken “kimi arifler” şeklinde başladığı nakilde Adem hakkında münakaşaya girenlerin *melekût* ve *ceberût* ehlerinden olmadıklarını söylemektedir. Çünkü bu melekler insan-ı kamilin Allah katındaki mertebesini, nurlarının yoğunluğu sebebiyle bilebiliyorlardı. Yer melekleri, cinler ve şeytanlar ise karanlıklarının yoğunluğu ve perdelik yapan bu alemde oluşun bir gereği olarak bunu bilemediler.²⁵

Daha önce de belirttiğimiz gibi melekler, Allah'ın kendilerine bildirmesi sonucu yeryüzünde bulunacak olan bu insanlarla ilgili olarak onların kan dökücü ve fitne çıkarıcı bir özellikte olduklarını anlamışlar, bundan ötesini bilememişlerdir. Dolayısıyla kendilerinde var olan bilgiye nazaran Allah'ın bu eylemindeki hikmetini anlayamamışlar, onu araştırmak adına Allah'a bu soru cümlesini yöneltmişlerdir. Yoksa onların ifadeleri, isyan veya tenkit anlamında değildi. Nitekim onların sözlerinin isyan taşımaması sebebiyle Allah onlara: “Nasıl böyle bir söz söyleyebilirsiniz, bu ne cüret!” gibi bir itap sözü yerine “Ben sizin bilmediklerinizi de bilirim” tarzında karşılık vermiştir. Bu diyalogdan anlıyoruz ki Allah meleklerle bir takım gaybî bilgileri vermiş ama melekler bu bilgilerin hepsine vakıf olduklarını düşünmüşlerdir. Bu bağlamda, en sonunda söyleyecekleri “Senin bize öğrettiğinden başka bildiğimiz yoktur.” sözleri bir itiraf değil, daha yeni öğrendikleri bir bilgi seviyesini göstermektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse melekler, gaybî bilgilerin tamamına sahip olmadıklarını öğrenmiş oldular.

²⁰ Fahrüddin er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, II, 181-186.

²¹ Ebu Hayyan, *el-Bahrü'l-Muhît*, I, 289.

²² Celil Kiraz, “Sofyalı Bâli Efendi'nin Tasavvufî Düşünce Bakımından Önem Arzedilen Bazı Âyetlerle İlgili Yorumları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/1, 2007, 247.

²³ Nîmetullah Nahcivanî, *el-Fevatihu'l-İlahiyye ve'l-Mefatihü'l-Gaybiyye*, İstanbul 1325, I/27.

²⁴ Ebu'l-Fadl Şihabuddin Alusî, *Ruhu'l-Meânî*, Beyrut, ts, I/221.

²⁵ İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-Beyan*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1306, I/64.

Adem yeryüzünde halife olacağına göre niçin önce Cennete kondu?

“Yeryüzünde bir halife tayin edeceğim.” ayetinin yorumunda, İbn Abbas’tan gelen bir rivayete göre o, “Allah Adem’i yaratmadan önce cennetten çıkartmıştı.”²⁶ demektedir. Bu anlaşılması zor ifadesinde İbn Abbas’ın, Adem’in yaratılışındaki maksada işaret ettiği çıkarımında bulunabiliriz. Benzer bir anlamı işaret eden başka bir rivayette de Adem’in Cennette kalmak üzere değil yeryüzüne gönderilmek için yaratıldığı vurgulanmaktadır.²⁷ Bu rivayetlerin de işaret ettiği gibi Allah’ın muradı insanı yaratıp Cennete koymak değildir. Allah onun yeryüzünde bir zaman kalmasını takdir etmiştir. Ayette anlatılan yeryüzünün daha özel anlamda Mekke olduğu şeklinde yorumlara da rastlamaktayız.²⁸ Ancak ayette böyle bir izahı gerektiren bir ipucuna rastlanmamaktadır. Nitekim Fahrettin Razi de böyle bir açıklamanın uygun olmadığını ifade etmiş²⁹ İbn Kesir de bu tarz rivayetlerin zayıf senetle geldiğini belirtmiştir.³⁰

Cennet, sözlükte içinde özellikle hurma ile üzüm ve başka çeşitten ağaçlar bulunan bahçe anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca cennet, örme anlamı da taşır. Ağaçların çokluğu ve birbirine geçmişliğinin oluşturduğu ortamı ifade eder.³¹ Belki de kelimenin sözlük anlamından hareketle bu ayetlerde anlatılan cennetin yeryüzünde bulunan bahçelerden birisine işaret ettiğini söyleyenler olmuştur. Elmalılı ise bu tarz bir yorumun doğru olmayacağını, burada kastedilen Cennete, ahirette müminlerin ödül olarak gideceklerini, şu anda var olduğunu ama dünya ehline gizli bulunduğunu ifade etmektedir.³²

Kur’an’da zikri geçen Cennet, çoğu yerde Müminlere, dünyada iken imanda sebat ettikleri için bir mükâfat yeri olarak zikredilir. Bu konuda gösterilebilecek ayetler oldukça fazladır. Birkaç örneği burada tekrar hatırlayacak olursak:

Sabretmelerine karşılık da onları cennet ve ipek(ten giysiler) ile mükâfatlandırır. Onlara şöyle denecektir: “Şüphesiz bu sizin için bir mükâfattır. Çalışma ve çabanız makbul görülmüştür.” (76. İnsan, 12, 22)

Orada ebedî kalırlar. Orası ne güzel bir durak ve ne güzel bir konaktır! (25. Furkan, 76)

Orada hayat sonsuzdur:

İşte onların mükâfatı Rab’leri tarafından bağışlanma ve içinden ırmaklar

²⁶ Ebu Abdullah Süleyman b. Said b. Mesruk es-Sevrî, *Tefsîru Süfyan es-Sevrî*, Daru’l-Kütübîl-İlmiyye, Beyrut 1983, 43.

²⁷ İbn Ebi Hatim, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, I, 76.

²⁸ İbn Ebi Hatim, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, I, 76.

²⁹ Fahrüddin er-Razi, *Mefatihü’l-Gayb*, II, 180.

³⁰ İbn Kesir, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm*, I, 339.

³¹ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, Kahire ts., VIII/705-706, “جنة” maddesi.

³² Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 3. Baskı, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979, I/322-323.

akan cennetlerdir ki orada ebedi kalacaklardır. (Allah yolunda) çalışanların mükâfatı ne güzeldir! (3. Al-i İmran, 136)

Cennette hiçbir sıkıntıyla karşılaşılmayacaktır:

“Şüphesiz senin için orada aç kalmak, çıplak kalmak yoktur.” (20. Tâhâ, 118)

“Sizin, ‘Allah bunları rahmete erdirmez’ diye yemin ettikleriniz şunlar mı?” (Sonra cennetliklere dönerek) “Haydi, girin cennete. Size korku yok. Siz üzülecek de değilsiniz” derler. (7. A’raf, 49)

Cennette bir kısıtlamanın olduğuna dair de Kur’an’da bir ipucu görmekteyiz:

İçinden nehirler akan Adn cennetlerine gireceklerdir. Kendileri için orada diledikleri her şey vardır. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları böyle mükâfatlandırır. (16. Nahl, 31)

Cennetle ilgili olarak Kur’an’da geçen bu tasvirler ve belirlemeler, Adem’in başından geçen olayla bazı noktalarda uyuşmamaktadır. Bu noktaların en başında zikredebileceğimiz husus, Adem’in, cenneti hak ederek girmemiş olmasıdır. Öte yandan cennet nimetleri sınırsız olmasına rağmen Adem’e bu nimet kısıtlanmış, bir ağaca yaklaşması yasaklanmıştır. Oysa cennetteki hiçbir şeyin aslen kötü olduğu ve bu yüzden yasaklandığı düşünülemez. Bu hususlar, Adem’in en başından beri cennete ebedi olarak kalmak üzere girmedigine işaret etmektedir. Adem yeryüzüne halife olarak gelecek, cenneti hak ederek oraya dönecek ve ebediyen orada kalabilecektir.

Kimi müfessirler bu problemin bir çözümü olarak Cennetin –kelime anlamından hareket ederek- yeryüzündeki bir bahçeye işaret edebileceği üzerinde durmuşlardır. Örneğin Süleyman Ateş, ebedi cennette günah işlenemeyeceğinden hareketle *hubutu* dünyada gerçekleşen bir eylem olarak izah etmiştir. Ancak müfessirlerin çoğunluğunda bu yaklaşıma taraftarlar bulamamaktayız.³³ Adem’in girdiği Cennetin dünyada olduğu düşüncesi Tevrat’ta da açık bir şekilde yer alması,³⁴ müfessirlerin bu israiliyat haberinden etkilenmiş olma ihtimalini akla getirmektedir.

Adem’in kıssasını takip ederken akla gelebilecek diğer bir soru da şudur: “Adem doğrudan yeryüzüne inse olmaz mıydı?” Adem, yeryüzünde “halife” olmak üzere bulunacaktı. Diğer bir ifade ile bunu söyleyecek olursak, yeryüzüne indiği andan itibaren ondan bir şeyler istenecek, halifelik özelliğini iyi taşımakla yükümlü olacaktı. Bu bakımdan Adem’in öncelikle halifeliği tanınması ve sorumluluğunu öğrenmesi gerekecekti. Öte yandan yeryüzü imtihan yeridir ve orada yapılan işlerin karşılığı mutlaka görülecektir. Cennet ise imtihan yeri değildir, dünyadaki imtihanın karşılığında verilecek bir ödüldür. Adem Cennette halife değildi. Öyle olsaydı Allah Adem’den

³³. Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1997, I/147.

³⁴. Yaratılış, 1:4-15.

yeryüzünde değil Cennette de “halife”lik beklerdi. Adem’in ve eşinin Cennette bir ağaçtan yasaklanmalarını, ondan yiyince cezaya çarptırılmalarını ve cezalandırılmanın da bir halkası olarak da yeryüzüne gönderilmesini imtihan kavramıyla anlatamayız. Yeryüzü Kur’an’da cezalandırma yeri değil imtihan yeri olarak sunulmaktadır:

İnsanlar, “İnandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler. Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah, doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir. (29. Ankebut, 2-3)

Şimdi, Adem’in başına gelenleri bir hatırlayalım: Allah Adem’i ve eşini Cennete koydu, oranın bütün nimetlerini ona serbest bıraktı, sadece bir ağaca yaklaşmalarını yasakladı. Şeytan onlara geldi ve “Allah sonsuza kadar burada kalmanızı sağlayacak o ağaçtan yemenizi yasakladı.” diyerek Adem’in ve eşinin zihinlerini karıştırdı. O ve eşi gaflete düşüp ağaçtan yediler. Bunun hemen akabinde kendilerini çıplak hissettiler ve Cennet yapraklarıyla örtünmeye çalıştılar. Büyük pişmanlık duyarak –Allah’tan öğrendikleri dualarla- Rablerine tövbe ettiler. Allah da onların tövbelerini kabul etti....

Kur’an’da anlatılan hikaye tam bu noktada yön değiştirmektedir. Tövbe eylemi ve tövbenin Allah tarafından kabulü ardından belki bir nimet veya tekrar Cennete giriş beklenirken Adem, eşi ve İblisin yeryüzüne inişleriyle karşılaşmaktayız.³⁵ Bu duruma göre yeryüzünü bir ceza yeri olarak düşünürsek, Allah’ın Adem’in tövbesini kabul etmesi ardından böyle bir cezaya çarptırılması söz konusu olacaktır. Bu ise sunulan tabloda tam yerine oturmamaktadır. Kur’an’daki açıklamalardan anlıyoruz ki Allah bir kulunun tövbesini kabul ederse, ona ceza vermez. Tövbesini kabul ettiği kişinin de daha önceki günahlarını siler, hatta hepsini hayırla değiştirir:

Ancak tövbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (25. Furkan, 70)

Adem’in Cennette yaşadıklarını onun sınav öncesi hazırlığı olarak kabul etmemiz durumunda ise; Adem yeryüzüne inip halifelik imtihanına başlamadan önce şunları öğrenmiştir:

- Adem’in şeytan vasfını taşıyan düşmanları vardır.
- Şeytanlar, Adem’i zihinsel olarak en berrak bulunduğu Cennet gibi bir yerde dahi aldatabilecek hilelere sahiptirler.
- Allah’ın emrini tutmamak, insanı çok perişan eder, kendisini korumasız ve

³⁵ Elmalılı, bu konuyu ele alır ve Adem ve beraberlerindeki yere indirilişinin yaratılışları esnasında verilmiş bir emre dayandığını; Allah’ın Adem’in tevbesini kabul etmesinin karşılığının da ayetin devamında geldiğini ve bunun da Allah tarafından gönderilecek elçilere uyanların sıkıntılardan kurtulacakları müjdesi olduğunu vurgular. Bkz: Elmalılı, I/326-327.

çıplak hissettirir.

- Hataya düşünce kurtuluş yolu tövbedir.

Bu yaklaşımı Seyit Kutup'ta da görmekteyiz. O, bu tecrübenin yeryüzünde halife olacak şahsın yetiştirilmesi için yaptığını söylemektedir. Ona göre Allah: “[Adem'in] varlığında gizlenmiş olan kuvvetleri uyarmak, onu sapıklıkla savaşa hazırlamak, acıları tattırmak, pişmanlığı yudumlatmak, düşmanını tanıtmak; bütün bunlardan sonra da emin olan sığınağa iltica ettirmek için yaptırmıştı.”³⁶

Allah bu olayı niçin bize anlatmaktadır? Konunun diğer önemli bir yönü de bu soruda bulunmaktadır. Hıristiyanlar, Adem'in Cennetteki ağaçtan yemesini “büyük günah” olarak belirlemişler ve öğretileri içerisine böylece yerleştirmişlerdir. Buna göre Adem'in Cennette bir fert olarak işlediği suçun cezasını bütün insanlık çekecektir. Oysa ki Adem'in bir fert olarak sunulması, olayı anlatma yöntemidir. Onun Cennette yaşadığı deneyim bütün insanlığın deneyimidir. Her bir fert, şeytanların vesvesesiyle Allah'ın isteğine muhalif hareket edebilmekte, bunun bilincine varınca büyük bir pişmanlık ve utanç duymakta ve Rabbine tekrar sığınmayı arzulamaktadır. Aslında Allah'ın istediği davranış da budur. Allah insanı günaha karşı zayıf yaratmıştır ama onun duasına büyük değer verdiğini de belirtmektedir:

De ki: “Duânız olmadıktan sonra Rabbim sizi ne yapsın? (25. Furkan, 77)

Kur'an'ın bu anlatısında bir de istenmeyen kul tipi verilmekte, bunun son sınırı İblis'in yaptıklarıyla anlatılmaktadır. Şöyle ki:

İblis de melekler yanında duran ama cinlere mensup bir varlıktır:

.... İblis ise cinlendendi de Rabbinin emri dışına çıktı.... (18. Kehf, 50)

Allah'la konuşabilmesinden hareketle, kullukta iyi bir seviyede olduğu düşünülmektedir. Ama hoşuna gitmeyen ilahî bir emirle karşılaşmış, bu emre boyun eğmemiştir. Bu büyük bir hatadır. Yine de bu hatanın karşılığı cezadan bir kurtuluş yolu vardı: Adem'in yaptığı gibi tövbe etmek. İblis bunu yapmadı, bundan dolayı ilahî rahmetten kovuldu:

Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. (16. Nahl, 98)

İblis bununla yetinmeyip başkalarını da ilahî rahmetten uzaklaştırmak istemiş, bu nedenle “şeytan (uzak)” vasfı ona ve onun gibi olacak kişilere verilmiştir:

İman edenlerle karşılaştıkları zaman, “İnandık” derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, “Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz” derler. (2. Bakara, 14)

İşte böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bun-

³⁶ Seyid Kutup, *fi Zılâli'l-Kur'an*, çev: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul 1979, I/119.

lar aldatmak için birbirlerine yaldızlı laflar fısıldarlar. Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. O hâlde, onları iftiralarıyla baş başa bırak. (6. Enam, 112)

Şeytan tipi de yeryüzüne inen ve kıyamette de karşılaşılabilecek bir olgudur: Allah da, “Sen süre verilenlerdensin” dedi. (7. A’raf, 15)

- Allah’ın Adem’e isimleri öğretmesi, meleklerle sorması

Adem’e öğretilen isimlerle ilgili birçok yorum yapılmıştır. Ayette Allah’ın meleklerle hitaben “Haydi, bilebiliyorsanız bunların isimlerini bana söyleyin.” ifadesinin *mefhum*undan da anlaşılıyor ki isimleri sorulan şeyler (müsemma) var olan şeylerdir. Çünkü müsemma işaret zamiri ile anlatılmaktadır. Müsemmanın içeriğine dair de bir ipucu bulunmamaktadır, zaten onları bilmemiz gerekli de değildir. O müsemmanın gayb bilgisine göre daha kolay bilinebilecek şeyler olduğu iması da burada gözden kaçmamaktadır.

Dolayısıyla, ayetin vurgusu açısından baktığımızda Adem’e hangi isimlerin öğretilmiş olduğunun birincil bir önemi yoktur. Ayette asıl altı çizilen husus, hisler aleminde bulunan bazı nesnelere isimlerini –gaybî bilgiden dem vuran- meleklerin bilememeleri, öte yandan meleklerdeki mevcut bilgiye göre *fitne çıkarıp kan dökecek* bir mayası olan Adem’in bunları bilebilmesidir. Ayetteki temel vurgu ise “Allah kime öğretirse o bilir.” hükmüdür. Nitekim bu bilgiye ulaşma yolu olarak meleklerin “Ey Rabbimiz, senin öğrettiğinden başkasını bilemeyiz.” ifadeleri de bu vurguyu desteklemektedir.

Sonuç

Bakara suresinde ele aldığımız ayetler çerçevesinde şu sonuçların çıkarılabilmesi muhtemeldir:

Allah’ın muradı, Adem’in halife olmasıdır. Halifelik, çoğu müfessirin tercihinde “yeryüzünde bulunan meleklerin ardından gelecek olan” anlamındadır.³⁷ Ancak sadece birisinin yerine geçme, onun ardından gelme anlamında halifelik, Kur’an genelindeki vurguyu tam yansıtmamaktadır. Nitekim 38. Sad, 26. ayetin yorumunda Kasımî, Davut peygamberin halifeliğinin Allah’a halifelik, yani peygamberlik olabileceğini vurgulamaktadır.³⁸ Dolayısıyla buradaki halifeliğin, Allah’ın halifesi anlamında olması daha tutarlı gözükmemektedir.

Halifeliğin gerçekleşeceği yer yeryüzüdür.

Ayette geçen Adem’in yeryüzüne halife tayin edileceği ifadesi, önceden verilen karara işaret eder. Allah ile melekler arasında geçen diyalogun gerçekleşmiş bir olguyu

³⁷. İbn Atiyye, el-Muharreru’l-Veciz, I, 251.

³⁸. el-Kasımî, Mehasinu’t-Te’vil, II, 95.

değil olacağı haber verdiği ayetin ifade tarzından da anlaşılmaktadır.

Adem yaratılmıştı ama henüz halife olarak görevlendirilerek yeryüzüne inmeye hazır değildi. Meleklerin itirazı da buna işaret etmektedir. Bu nedenle yeryüzüne inmeden önce bir hazırlık döneminden geçmesi, daha sonra yeryüzüne inmesi murat edilmiştir.

Halifelik kavramı içerisinde hem erkekler hem de kadınlar vardır. Bu bakımdan Adem, yeryüzüne halife gönderme iradesinin ilk halkasıdır. Yeryüzünde yaşayacak insanlar, Allah'ın halifesi olmak üzere yaratılmışlardır. Ayette geçen "خَلِيفَةً" ifadesinin tekil için kullanıldığını ve sadece Adem'in kastedildiğini söyleyen müfessire rastlamadık.

Meleklerin sorusu bir itiraz değil, kendilerinde mevcut bilgi ile çözemedikleri bir problemin çözümünü araştırmaktan ibarettir. Melekler, Allah'tan aldıkları kısmi bilgi sayesinde insanda kan dökme ve fitne çıkarma gücünün var olduğunu öğrendiler. Ancak bu bilgi, Adem'in yeryüzünde halife kılınmasındaki hikmeti çözecek düzeyde değildi. Allah ise melekler, kendisi bildirirse gaybı dahi bilebileceklerini, bildirmezse *hazıra dair bile bir şey bilemeyeceklerini onlara öğretti.* Bu yeni bir bilgi seviyesiydi ve meleklerin olay sonundaki "Ey Rabbimiz, Sen çok yücesin! (Öğrendik ki) Senin bize öğrettiğinden başka bildiğimiz yoktur. Şüphesiz Sen her şeyi bilensin, hükümlüğün da sınırsızdır." sözleri, bir hatayı itiraf değil, elde ettikleri bu yeni bilgi seviyesi için teşekkür olarak algılanabilir.

Adem'in yaratılıştan hemen sonra dünyaya değil cennete gönderilmesi, imtihan yeri ve halifeliğinin gerçekleşeceği mekân olan dünyaya inmeden önce cennette hazırlık safhasından geçmesi içindir.

Bu durumda Adem, Cennete sonsuza kadar kalması için girdirilmemiştir. O, yeryüzüne incek, nesli türeyecek, o ve çocukları Cenneti kendi eylemleriyle hak ederek sonsuza deyin kalmak üzere oraya gireceklerdir.

Görüldüğü gibi yeryüzü Adem gibilerinin ve İblis gibilerinin hareket alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Cennette yaşanan o tecrübeyi de insanoglu, Allah'ın kendisine biçtiği rol ile kıyamete kadar tekrar tekrar yaşayacaktır:

Ey Ademoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmayın. Çünkü o ve onun cinsinden olan avaneleri, onları göremeyeceğiniz bir boyuttan sizi görürler. Doğrusu biz şeytanları inananların koruyucu ve rehberleri kaldık.
(7. A'raf, 27)

Bibliyografya

- Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Razi b. Ebi Hatim, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk: Esad Muhammed Tayyib, Riyad 1997.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1997, I-XII.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1306, I-IV.
- Carullah ebi'l-Kasim Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *Keşşaf*, thk: Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz, Riyad 1998.
- Ebu Abdillâh Süleyman b. Said b. Mesruk es-Sevrî, *Tefsîru Süfyan es-Sevrî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- Ebu Muhammed Abdu'l-Hakk İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsir*, Dimişk: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1965.
- Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Kahire 2000.
- Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 3. Baskı, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979, I-X.
- Fahrudin b. Ziyauddin Umar Muhammed er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, Daru'l-Fikr: Beyrut 1981.
- İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Kahire ts.,
- Kiraz, Celil, "Sofyalı Bâli Efendi'nin Tasavvufî Düşünce Bakımından Önem Arzededen Bazı Âyetlerle İlgili Yorumları", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVI/1, 2007, 241-278.
- Kutup, Seyid, *fi Zılâli'l-Kur'an*, çev: M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul 1979, I-XVI.
- Muhammed b. Yusuf Ebu Hayyan el-Endelusi, *el-Bahru'l-Muhîd*, thk: Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Muhammed Cemaluddin el-Kasimî, *Mehasinu't-Te'vil*, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, Tashih, tahrir ve talik: Muhammed Fuad Abdalbaki, Kahire 1957.
- Muhammed Murtaza Zebidî, *Tacu'l-Arûs*, Kuveyt 1994.
- Muhammed Tahir b. Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus 1984.
- Nahcivani, Nimetullah, *el-Fevatihü'l-İlahiyye ve'l-Mefatihü'l-Gaybiyye*, İstanbul 1325, I-II.
- Ragıp el-İsfehâni, *Müfredat*, "h-l-f" maddesi, İstanbul 1986.